

Πολλές έρευνες έχουν επιβεβαιώσει το φαινόμενο αυτό που αποκαλούν το «ελληνικό παράδοξο».¹ Διαπιστώνουν την ύπαρξη δύο αντιτιθέμενων τάσεων στην ελληνική κοινωνία. Η μία, πιο ορατή, ασπάζεται τα σύγχρονα ρεύματα σκέψης, υποστηρίζει την προσαρμογή της χώρας στα πρότυπα των προηγμένων χωρών, επιζητεί μεταρρυθμίσεις. Απέναντί της βρίσκεται το συντηρητικό, βαθύ, πολυσχιδές, με διάφορες συνιστώσες, με έντονες διαφορές μεταξύ τους, αλλά όλες αφοσιωμένες στη διατήρηση κεκτημένων εξουσιών, προσόδων και τη διεύρυνση της κοινωνικής επιρροής τους. Το πανταχού παρόν πελατειακό κράτος στηρίζεται και στηρίζει το συντηρητικό αυτό ρεύμα. Αμύνεται με τη συμπαράσταση του ενάντια στις προσπάθειες ορθολογικής οργάνωσης, αξιολόγησης των επιδόσεων των υπηρεσιών του και περιορισμού των πελατειακών επιδιώξεών του. Ένα μεγάλο τμήμα της κοινωνίας επίσης απορρίπτει τις συγκροτημένες προσπάθειες υπέρβασης των υστερήσεων της χώρας και επιδιώκει ειδικές ρυθμίσεις ώστε να μην τεθούν σε κίνδυνο οι ευνοϊκές γι' αυτούς λύσεις του παρελθόντος. Κρίσεις, καταστροφές, οικονομικά και πολιτικά αδιέξοδα όπως η δικτατορία, τα γεγονότα του 1989 και του 1995 δημιουργούν προϋποθέσεις για να επικρατήσει το ρεύμα της ανανέωσης. Μετά την ομαλοποίηση όμως οι αντιδράσεις στη συνέχιση των αλλαγών αυξάνουν, οι παραδοσιακές νοοτροπίες και συμπεριφορές κερδίζουν έδαφος, η προσπάθεια της ανανέωσης αναστέλλεται. Οι αλλαγές της οικονομικής πολιτικής το 1985 και η πλησιίστια επιστροφή στην λαϊκίστικη πολιτική το 1987 αποτελούν ένα μικρό παράδειγμα.

¹ Βλ. N. Diamantouros, Politics, culture and the state: Background to the Greek crisis or reforming Greece: Sisyphian Task or Herculean Challenge? Edited by O. Anastasakis and D. Singh, University of Oxford 2012

Η άμπωτη και η παλίρροια συντηρητικών αντιδράσεων δεν γίνεται άμεσα αντιληπτή από την ελληνική κοινωνία. Λαϊκές συγκεντρώσεις, όπως διοργάνωσε η εκκλησία, για να εκβιάσει την αναγραφή του θρησκέυματος στις ταυτότητες το 2000, είναι ένα σπάνιο φαινόμενο. Συνηθισμένες είναι άλλες πρακτικές στις οποίες δεν στρέφεται το φως της δημοσιότητας, όπως οι καθυστερήσεις στην εφαρμογή αποφασισμένων μέτρων ή η αναβολή επιβεβλημένων λύσεων για δήθεν ευθετότερο χρόνο. Από την δεκαετία του 1960 και μετά έχουν επισκεφθεί την Ελλάδα πολλές φορές εμπειρογνώμονες διεθνών οργανισμών και αποστολές ειδικών άλλων χωρών μετά από παράκληση των ελληνικών κυβερνήσεων. Έχουν συντάξει εκθέσεις για θέματα όπως η αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης ή του φορολογικού συστήματος. Οι προτάσεις αυτές απορρίφθηκαν κατά κανόνα σιωπηρά από την διοίκηση και τις κυβερνήσεις με το επιχείρημα ότι «δεν συμβάδιζαν με την ελληνική πραγματικότητα». Πράγματι δεν συμβάδιζαν, γιατί η ελληνική πραγματικότητα δεν αποδεχόταν να ελέγχονται συστηματικά οι τραπεζικοί λογαριασμοί των φορολογούμενων ή να είναι οι φορολογικοί έλεγχοι δραστηκοί αλλά να αφορούν περιορισμένο κύκλο προσώπων ώστε να αποδίδουν ή να αξιολογούνται οι δημόσιοι υπάλληλοι. Καθυστερήσεις ή αναβολές χειροτερεύουν κατά κανόνα μια κατάσταση, την καθιστούν όλο και πιο πολύπλοκη και δυσκολεύουν τη λύση της. Η «οριστική» λύση των αυθαιρέτων και η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Συζητούνται για περισσότερο από δέκα χρόνια.

Λιγότερο αποτελεσματικό αλλά επίσης συνηθισμένο μέσο πρόληψης μεταρρυθμίσεων είναι η δημιουργία σύγχυσης γύρω από έννοιες και προθέσεις. «Το κράτος της Δεξιάς» κατάγγελλε δημόσια και με πάθος ο αρμόδιος για τη Δημόσια Διοίκηση υπουργός της πρώτης κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ για να καυτηριάσει τις ρουσφετολογικές πρακτικές. Ο ίδιος ήταν όμως από τους πρωταγωνιστές και τους πιο σκληρούς υπερασπιστές πελατειακών ρυθμίσεων όσον αφορά τους δικούς του πολιτικούς φίλους. Την προφορική συνέντευξη επιπλέον του γραπτού διαγωνισμού εισήγαγε η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας μετά το 2004 για να καταστήσει ακόμη αντικειμενικότερη την επιλογή των υπαλλήλων. Στην πραγματικότητα η συνέντευξη αποτέλεσε το μέσο για να βελτιώνεται η βαθμολογία των «παιδιών» της. Οι πολίτες αντιλαμβάνονται αργά ή γρήγορα την κοροϊδία και δυσπιστούν γενικά για τις εξαγγελλλόμενες μεταρρυθμίσεις. Το συντηρητικό ρεύμα πετυχαίνει όμως και οι ειλικρινείς προσπάθειες να αποτελματώνονται αντιμέτωπες με τη γενική δυσπιστία. Η προσπάθεια αναμόρφωσης του συνταξιοδοτικού συστήματος του 2001 μπόρεσε να ολοκληρωθεί μόλις το 2010 υπό την πίεση της Ευρωζώνης, γιατί η κοινή γνώμη θεωρούσε μέχρι τότε ότι «απεριόριστη κρατική χρηματοδότηση» είναι δυνατή.